

ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSI TÁJÉKOZTATÓ, A MAGYARORSZÁGI BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSBAN TAPASZTALTKRÓL

I.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának szerepe a személyi szabadságukban korlátozott személyekkel szembeni bánásmód törvényességének és a büntetés- végrehajtás hatékonyságának biztosításában

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kiemelt figyelmet fordít a személyi szabadságukban korlátozott személyek (előzetes letartóztatottak, elítéltek) emberi méltósága, valamint élethez és emberséges bánásmódhoz való jogaik érvényesülésére, mivel úgy gondolja, hogy a fogva tartottak szorult, esetleg kiszolgáltatott vagy általuk annak vélt helyzete nem vitatható. A jogállamiság és a demokratikus jogelvek megkövetelik, hogy a szabadságvesztés végrehajtása humánus, oktató-nevelő, a társadalomba visszavezető legyen, vagyis az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra.

Fontosnak tartja, hogy a szóban forgó területen az alapvető jogok érvényesülésével kapcsolatos problémák felszínre kerüljenek és megoldódjanak. Ezt nemcsak egyedi panaszok alapján, hanem hivatalból indult vizsgálatok keretében is el kívánja érni.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény (Obtv.) 16. § (2) bekezdése értelmében az országgyűlési biztos eljárására hivatalból - azaz egyedi panasz nélkül - is mód van. Az Obtv. 16. § (1) bekezdése alapján az alkotmányos jogok sérelmének közvetlen veszélye is megalapozza az alkotmányos joggal összefüggő visszasság megállapítását. Az országgyűlési biztos eljárásához tehát nincs szükség már bekövetkezett konkrét jogsérelemre. Ezekre figyelemmel a megyei munkalátogatásai során – 2009-ben – büntetés-végrehajtási intézetekbe is ellátogat és helyszíni vizsgálatokat folytat. Ezeken nemcsak az intézet parancsnokától kér tájékoztatást a fogva tartás körülményeiről, hanem az irányadó dokumentumokat is áttekinti, sőt zárkákat is megtekint, és fogvatartottakat is megszólaltat.

A fogvatartottakkal való bánásmód akkor tekinthető törvényesnek, ha megfelel mind a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, mind a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott elvárásoknak.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata a következőket tartalmazza: „Az állam büntető hatalmának önkényével, túlsúlyával szemben az egyént védő alkotmányos értékek történetileg elsősorban a büntetőjogra és a büntetőeljárásra fogalmazódtak meg és váltak - különböző részletességgel - az alkotmányok részeivé. Ez azonban nem jelenti a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntető hatalom korlátlanágát, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén teljes kiszolgáltatottságát. *Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak. ... A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrésztől az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrésztől a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki.* Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.”

A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtévedt tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartásával érhető el. Mindebből pedig következik, hogy fokozott figyelmet kell fordítani a személyi szabadságban korlátozott személyekkel való bánásmód törvényességének biztosítására, különös tekintettel az emberi jogok érvényesülésével kapcsolatos elvárásokra.

A bánásmód törvényessége komplex módon jelenik meg a fogva tartás során. Egyrészt, szűk értelemben a törvényes bánásmód részét képezi a fogva tartottak szembeni mindennemű hátrányos megkülönböztetés tilalma, a megfelelő hangnem használata, a fogva tartott emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása. Biztosítani kell a fogva tartott számára a kínzás és más kegyetlen, embertelen bánásmód elleni panaszt, feljelentés megtételének, az azzal kapcsolatos jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét, a fogva tartó szerv jogsértést megvalósító tagjaival szemben a büntető és a fegyelmi felelősségre vonás érvényesítését. Másrészt, a bánásmód tágabb értelmű fogalmához hozzátartozik a fogva tartott elhelyezésének körülményei, a fogva tartó helyek telítettsége is. A bv. intézetek zsúfoltsága hátrányosan befolyásolhatja a fogva tartott jogi helyzetét, a fogva tartás biztonságát, de kihat a bánásmód törvényességére is. Az elhelyezési körülmények hatást gyakorolhatnak a fogva tartott emberi méltóságára, önérzetére is.

Ugyanakkor a bánásmód törvényessége megköveteli azt is, hogy a fogva tartottól meg kell követelni a végrehajtás rendjének betartását, az intézetek nem részesíthetik őt jogszabályellenes kedvezményekben, nem lehet tiltott kapcsolat vagy összefonódás a személyi állomány tagja és a fogva tartott között.

Az országgyűlési biztos a fogva tartott jogi helyzetének védelméhez járulhat hozzá ellenőrzéseivel, vizsgálataival, alkotmányos joggal összefüggő visszasság feltárása esetén intézkedéseivel, az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását segítve.

II.

Az ombudsman a jogorvoslati jog garantálásáról

Egy szabálysértési elzárást töltő női panaszos beadványában előadta, hogy a Gödöllői Városi Bíróság 2007. október 4-én – tiltott kéjelgés szabálysértés elkövetése miatt – 30 nap elzárással sújtotta. A Pálhalmi Bv. Intézetben – 10 hetes terhességére tekintettel – október 9-én kérelmet terjesztett elő az elzárás félbeszakítása iránt. Sérelmezte, hogy a bíróság elutasította a kérelmét, így nem adta meg neki azt a jogot, hogy a magzat felől döntsön, és úgy bánt vele, mintha bűnöző lett volna. A gyermeket azért nem tudta volna megtartani, mert nincs fedél a feje felett, és egy kiskorú gyermek eltartásáról már gondoskodik. Kérte a panasz vizsgálataát, hogy „más magyar terhes asszony ne járhasson így”.

A 2007. október 12-én kelt bírói végzés indokolása szerint „...a bíróság tájékoztatja az eljárás alá vont személyt arról, hogy a bíróság nem nyújt segítséget olyan – egyébként törvényben, bizonyos körben meghatározott és engedélyezett – deviáns magatartás végrehajtásához, mely a magzati élet kioltásához vezet, s az általános erkölcsi felfogás szerint elítélendő. A gyermek megszületését követően, abban az esetben, ha az eljárás alá vont személy a neveléséről gondoskodni nem tud, lehetőség van örökbe adásra. Mindezek alapján

a bíróság a kérelmet – a szabálysértésekről szóló törvény (Sztv.) 115. § (2) bek. alapján – elutasította. A végzés ellen fellebbezésnek nincs helye.”

A terhesség megszakításának lehetőségét – az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén, a terhesség 12. hetéig – a magzati élet védelméről szóló törvény biztosítja. Az Alkotmánybíróság 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában megállapította, hogy nem alkotmányellenes, ha a törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását.

Az Sztv. 115. §-a szerint a bíróság – egészségi, családi vagy más fontos okból – az elzárás elhalasztását vagy félbeszakítását is engedélyezheti. Ha pedig az elkövető kórházi gyógykezelése szükséges, az elzárás végrehajtását félbe kell szakítani.

Az Alkotmány 50. § (1) bek. értelmében a bíróságok védik és biztosítják az alkotmányos rendet, a természetes személyek ... jogait és törvényes érdekeit, és büntetik a bűncselekmények elkövetőit.

Az ombudsman – az Alkotmánybíróság döntéseire figyelemmel – felkérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy az új szabálysértési kódex kidolgozása során fordítsanak fokozott figyelmet a bírói döntések elleni jogorvoslati jog érvényesülését biztosító szabályok megteremtésére. A miniszter megállapította, hogy a törvény nem tesz eleget az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében foglalt jogorvoslati jogból fakadó követelményeknek, ezért az elzárás elhalasztásával, ill. félbeszakításával kapcsolatos döntések elleni jogorvoslati jog megteremtése – a szabálysértési törvény legközelebbi módosítása során – szükséges.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa a bírói döntést – hatásköre hiányában – nem vizsgálhatta felül. A panaszost ugyanakkor tájékoztatta, hogy bírósági jogkörben okozott kár miatt kártérítési pert indíthat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságához is fordulhat. Ugyanakkor a biztos felkérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy az új szabálysértési kódex kidolgozása során fordítsanak fokozott figyelmet a bírói döntések elleni jogorvoslat megteremtésének szükségességére. A szabálysértési törvény megfelelő módosítása 2009. február 1-jén hatályba lépett.

A kínzás és embertelen bánásmód elleni ombudsmani fellépés

Előzetes bejelentés nélkül helyszíni vizsgálatokat kezdett 2009 márciusában, a büntetés-végrehajtási intézményekben, és egyeztetést kezdeményezett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokával, jogvédő szervezetekkel és egyházakkal az ombudsman az után, hogy híradások szerint alapos gyanú merült fel: a börtön személyzetének bántalmazása következtében halt meg egy fogvatartott.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az esettel kapcsolatban megdöbbenését fejezte ki és figyelmeztetett: a szabadságvesztés büntetés végrehajtása nem érintheti a fogvatartottak alapvető szabadságjogainak, így emberi méltóságuk, az élethez és az emberséges bánásmóddhoz való jogaik érvényesülését. A demokratikus jogelvek és jogállamiság megköveteli, hogy a szabadságvesztés végrehajtása humánus, oktató-nevelő, a társadalomba visszavezető jellegű legyen. Ezzel szemben gyanús halálesetek utalnak arra, hogy Magyarország börtöneiben elterjedt az erőszak a fogvatartottak között és a büntetés-végrehajtási személyzet bizonyos csoportjainál is, ami ellen a jogállami ellenőrzés részeként a lehető leghatározottabb fellépést sürgetett.

Szabó Máté szerint egy jogállam szégyene a börtön falain belüli erőszak, és főként a büntetés-végrehajtásban dolgozók visszaélésszerű fizikai és pszichikai erőszaka egy olyan országban, mint hazánk, ahol a 20. században különböző diktatúrák börtöneiben százezreket kínoztak, aláztak meg, tettek földönfutóvá vagy gyilkoltak meg.

Hangsúlyozta, hogy Magyarország – szemben például Lengyelországgal és Szlovéniával – még nem fogadta el az ENSZ kínzással és a megalázó bánásmóddal szembeni egyezményének opcionális kiegészítését. Ez az opcionális kiegészítés független nemzeti ellenőrző mechanizmus felállítását és jelentések készítését, vizsgálatok elvégzését írja elő főként a büntetés-végrehajtásban, de minden bentlakásos, szabadságkorlátozó intézményben is, mint a pszichiátriai intézet, a menekülttábor, a nevelőotthon és az idősotthon. Az ombudsman 2007-ben többször felhívta a kormányzat figyelmét arra, hogy az opcionális protokoll elfogadására készülve szükség volna előkészíteni az ilyen független ellenőrző mechanizmus bevezetését, amelyben – több Unió tagállam gyakorlatának megfelelően – az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, az ombudsman is szerepet vállalna. A Külügyminisztérium elvi egyetértését fejezte ki, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumtól az országgyűlési biztos nem kapott világos választ.

Az ombudsman felhívta azokat az állampolgárokat, akik 1989. október 23. óta büntetés-végrehajtási intézetben, elsődlegesen az ott dolgozók részéről kínzás és megalázó bánásmód áldozataivá váltak, hogy panaszukat – szóban, írásban, elektronikus formában, névvel vagy név nélkül – terjesszék elő hivatalához. Akkor is tegyenek panaszt, ha a sérelem nem bizonyítható, mert ügyük jelzésértékű lehet a büntetés-végrehajtásban tervezett, előre be nem jelentett helyszíni vizsgálatok számára.

Fogvatartottak is, hozzátartozók is küldtek az ombudsmannak beszámolókat, de ezek közül csak néhány szólt bántalmazásról. Voltak esetek, amikor – többnyire fővárosi büntetés-végrehajtási intézetekben – megverték, vagy más módon bántalmaztak elítélteket, de ezek nyomán legtöbbször vizsgálat is indult. Volt felügyelő, akinek a szolgálati viszonyát is megszüntették, máskor büntetőeljárás lett az ügyből, de az is előfordult, hogy az ombudsman megkeresése nyomán kezdődött eljárás „hivatalos eljárásban történt bántalmazás gyanúja” miatt. Egy fogvatartott szerint pedig őt ismeretlen felügyelők megverték, ám az ügyben megszüntették a nyomozást.

A hozzátartozók a kapcsolattartás nehézségeit panaszolták – túlságosan sokat kellett utazni a látogatásra – vagy az egészségügyi feltételeket kifogásolták, a fegyelmi eljárásokat nehezményezték.

Az ombudsman az elítéltek látogatófogadáshoz való jogáról

A látogatófogadás jogának fontos szerepe lehet a börtön világa és a társadalom közötti kapcsolattartásban, a büntetés letöltése utáni beilleszkedésben. E jognak jelentősége lehet abban is, hogy fennmaradjon a fogvatartott külvilág iránti érdeklődése, hogy megőrizhesse személyiségét, önértékelését, önbecsülését. Mérsékelhető a szabadságelvonással szükségképpen együtt járó kiszolgáltatottság-érzés, esetenként hozzájárulhat a felbomló családi kötelékek és egyéb szociális kapcsolatok pótlásához vagy helyreállításához. A biztos jelentésben mutatott rá arra, hogy semmilyen büntetőjogi célt nem szolgál, nincs köze a megelőzéshez, ha megvonják azt a jogot, hogy a szabadságvesztés büntetését töltő személy ünnepnapon látogatót fogadjon. A tiltás sérti a jogállamiság elvét, az emberi méltósághoz, valamint a házasság és a család védelméhez való jogot, de mellőzésével az állam sem teljesíti objektív alapjogvédelmi kötelezettségét. Szerinte az ünnepnapon látogatófogadáshoz való jog jogszabályi rögzítése egyik eszköze lehetne a fogvatartott jogai védelmének, sérelmei orvoslásának.

Az ombudsman megállapításait alkotmánybírói döntésekre, a fogvatartottak bánásmódjára vonatkozó ENSZ szabályokra, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaira, továbbá nemzetközi egyezményekre való utalásokkal támasztotta alá.

A büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységének törvényességét felügyelő legfőbb ügyész egyetértett az ombudsman javaslatával, amely szerint törekedni kell arra, hogy a fogvatartott alapjogait – így a külvilággal való kapcsolattartást – a lehető legkisebb mértékben korlátozzák.

A biztos felkérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer szabályozásának most folyó felülvizsgálatakor vegye figyelembe megállapításait és gondoskodjon arról, hogy a várható új büntetés-végrehajtási kódexbe épüljön bele – akár főszabályként, akár jutalmazási lehetőségként – a látogatófogadás kiterjesztése ünnepnapokra.

A miniszter válaszában elismerte az elítéltek külvilággal való kapcsolattartási jogának kiemelt jelentőségét a későbbi társadalomba való beilleszkedésükre tekintettel, mint ahogy azt is, hogy az ünnepnapokon való látogatófogadás lehetőségét nem szoríthatják háttérbe a büntetés-végrehajtás véges költségvetési, anyagi forrásai. A miniszter támogatta azokat az országos parancsnoki intézkedéseket, melyeket az ombudsman javaslata alapján elrendelt vizsgálata befejezését kíván tenni. Ilyen, előremutató elképzelésként fogadta az elítéltek látogatófogadása gyakoriságának és időtartamának növelését, valamint annak lehetővé tételét, hogy a látogatás időpontjáról a hozzátartozó telefonon értesíthető legyen, továbbá az anyák napi, húsvéti és karácsonyi látogatási időpontok általánossá tételét.

Zaklatás a rács mögül – az ombudsman az előzetesen letartóztatott külső kapcsolattartásának árnyoldaláról

Egy állampolgár azt panaszolta az ombudsmannak, hogy a sérelmére megvalósított bűncselekmény elkövetője a börtönből megalázó, emberi méltóságát súlyosan sértő leveleket küldözget neki, egyszer telefonon is felhívta annak ellenére, hogy ő, mint sértett a kapcsolattartáshoz nem járult hozzá.

Az országgyűlési biztos az ügyben tájékoztatást kért az érintett bv. intézettől, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokától és a fővárosi főügyésztől. Az országos parancsnok szerint az intézetek nem ellenőrzik, kinek az elérhetőségeit adja meg a fogvatartott. A fővárosi főügyész pedig úgy nyilatkozott, hogy a bv. intézetek jelenlegi gyakorlata szerint egyáltalán nem ellenőrzik, hogy a megadott telefonszám a kapcsolattartóként nyilvántartásba felvett hozzátartozóé-e, vagy sem. Az ombudsman a vizsgálat alapján megállapította, hogy az ellenőrzés elmulasztásával a bv. intézetek lehetőséget teremtenek arra, hogy a fogvatartott telefonon felvegye a kapcsolatot a bűncselekmény sértettjével, vagy a tanúkkal és befolyásolja a későbbi tanúvallomásukat, esetleg megfélemlítse őket, hátráltatva a büntetőeljárás eredményes befejezését. A büntetés-végrehajtási intézetek ilyen gyakorlata sérti azok emberi méltóságához való jogát, akiknek telefonszámát, címét jogtalanul adta meg a fogvatartott. A biztos saját hatáskörében nem tett intézkedést, mivel eljárása során a Pest Megyei Főügyészség felhívta az érintett bv. intézet figyelmét az esetre, az intézet parancsnoka pedig intézkedett, hogy beosztottjai ezen túl jobban ügyeljenek a fogvatartott kapcsolattartásának körülményeire.

A fiatalok és az előzetesen letartóztatottak fogva tartási körülményeinek vizsgálata

Az országgyűlési biztos – az élethez és az emberi méltósághoz való jog védelme érdekében – hivatalból folytatott vizsgálatot, miután alapos gyanú merült fel arra, hogy 2007 októberében Tökölön, a Fiatalkorúak Bv. Intézetében egy fiatalkorú fogvatartottat a – szintén fiatalkorú – zárkatársa megölt.

Statisztikai adatok szerint 2007-ben növekedett a fogvatartottak által, egymás sérelmére elkövetett, erőszakos bűncselekmények száma. Különösen aggasztó volt a helyzet a fiatalok körében, a szemérem elleni erőszak tekintetében. 2007-ben 17 esetben indult nyomozás szemérem elleni erőszak elkövetése miatt (Tökölön 6, Szirmabesenyőn 10, a Tolna Megyei Bv. Intézetben 1 ügyben); súlyos testi sértés miatt 13 eljárás folyt (Tökölön 4, Szirmabesenyőn 9 ügyben). A vizsgálatot a biztos ezért kiterjesztette a fiatalok fogva tartási körülményeinek feltárására, melynek keretében munkatársai helyszíni vizsgálatot folytattak a fiatalok bv. intézeteiben (Tökölön, Kecskeméten, Szirmabesenyőn és Pécsen), valamint – összehasonlításképpen – három, előzetes letartóztatást is végrehajtó javítóintézetben (Debrecenben és Budapesten a Szőlő utcában, ill. Rákospalotán).

Az elítélteket és előzetesen letartóztatottakat legfeljebb 21 éves korukig fogva tartó fiatalok bv. intézeteit összehasonlítva megállapította, hogy a kis létszámú intézetek (Kecskemét - 30 fő, Pécs - 50 fő) helyzete minden szempontból sokkal kedvezőbb, mint a nagyobb fogvatartotti férőhellyel rendelkezőké (Tököl, „B” körlet - 192 fiatalok, Szirmabesenyő - 115 fő). A szirmabesenyői intézet rendszeresen, 110-120 %-osan telített, a tököli intézet „B” körletének telítettsége 2008 januárjában 78 %, de júliusban már 112 % volt. Kecskeméten és Pécsen a fogvatartottak száma nem haladta meg az elhelyezhető létszámot. (A fiatalok elítéltekre három és fél m² mozgástérnek kell jutnia.)

A tárgyi feltételeket a legújabb, PHARE-támogatással épült, 2006-ban átadott pécsi bv. intézetben találta a biztos a legjobbnak. Az intézet, illetve a zárak felszerelése korszerű, az élelmezés jó. Az 1997-ben épült kecskeméti bv. intézet elrendezése, felszereltsége szintén megfelelő, bár a vizesblokkok megérették a felújításra. A szirmabesenyői bv. intézet eredetileg nem fiatalok fogva tartására szolgált, 2002-ben alakították át a második legnagyobb, fiatalokat fogva tartó intézetté. A tényleges fogvatartotti létszám rendszeresen meghaladja az elhelyezhető létszámot, és elkülönítésre alig van lehetőség. A zárak rendkívül lelakott-rombolt állapotúak voltak a vizsgálat idején. Komoly problémát jelentett az elektromos hálózat baleset- és tűzvesélyessége is.

A legrégibb, 1963 óta fiatalok fogva tartására szolgáló tököli bv. intézetben helyezhető el a legtöbb fiatal fogvatartott, akik azonban az összesen elhelyezhető 807 fogvatartottnak mindössze a 24%-át teszik ki. A jogszabály szerint azonban a fiatalok bv. intézetében csak az intézet működése érdekében helyezhetők el felnőtt korú elítéltek. Az átlagosan 700 (ebből 150-200 fiatalok) fogvatartottra csupán két pszichológus jut, ami nagyon kevés. Az éjszaka szolgálatot teljesítő felügyelők száma – a vizsgált intézetekhez, illetve az intézet nagyságához képest – szintén kevés.

A biztos rámutatott, hogy a fogvatartottak csak a nagy létszámú fiatalok bv. intézeteiben (Tökölön és Szirmabesenyőn) követnek el súlyos, erőszakos cselekményeket egymás sérelmére, Pécsen és Kecskeméten nem történt ilyen eset. A fogvatartottak egymással szembeni agressziója nem tartozik a büntetés végrehajtásához, azt az államnak minden lehetséges eszközzel meg kell akadályoznia. A fiatalok fogvatartottak speciális helyzetének megfelelő jogaik érvényesülését így a kis létszámú intézetben, egy-két-három fős zárában való elhelyezés biztosítja.

Az ombudsman három megyei bv. intézetben (Kecskeméten, Pécsen és Debrecenben) is folytatott helyszíni vizsgálatot, és megállapította, hogy elsősorban az előzetesen letartóztatottakat (mind felnőtt-, mind fiatalokat) fogva tartó bv. intézetek telítettsége rendkívül magas (több mint 200%-os!) volt, ami nemcsak a fogvatartottak, hanem a személyi állomány helyzetét is hátrányosan érinti (leterheltek, nagyon sok a túlóra, magas a fluktuáció, rosszak a munkakörülmények, alacsony a bérszínvonal). A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet I. objektumában több zárában a WC csupán függönnyel volt leválasztva; az egyik ilyen, kb. 8 m²-es zárában öt ágy volt elhelyezve, egy két- és egy háromemeletes. A Baranya Megyei Bv.

Intézetben az egy férőhelyes zárkában hat fogvatartott tartózkodott, két db háromemeletes ágyon.

Azt is hangsúlyozta a biztos, hogy az előzetes letartóztatás nem lehet előrehozott büntetés; jelenleg viszont egyáltalán nem érvényesül a helyzetüknek megfelelő „külön elbánás” elve. Az ilyen fogva tartott személyek háromemeletes ágyakon való elhelyezése, és a zárkák zsúfoltsága embertelen, megalázó bánásmódot, illetve büntetést jelent. Ezért ajánlást tett az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy – szükség esetén jogszabály módosításával – gondoskodjon az „előzetes házak” telítettségének csökkentéséről. A miniszter az ajánlást nem fogadta el, a biztos azonban fenntartotta.

Mindenhol jelezték, hogy a fiatalokkal (azon belül is a lányokkal) jóval több probléma van, mint a felnőttekkel, a fegyelmi helyzetük is sokkal rosszabb, nehezen kezelhetőek, alacsony iskolai végzettségűek. A szabadidejük, energiájuk folyamatos lekötésével, rendszeres oktatással és foglalkoztatással, különböző programok szervezésével lehet csak változást elérni, ez viszont főleg anyagi erőforrások függvénye. A szabadlevegőn tartózkodás, illetve sportolás lehetőségét minden intézetben biztosítják. Az általános iskolai oktatás kötelező, igény esetén a középiskolai oktatást is megszervezik, ezen felül többféle szakképzést, tanfolyamokat mindenütt tartanak. A napi meleg vizes fürdés hiányát és az élelmezést egyedül Tökölön kifogásolták a fogvatartottak.

Mindezekre tekintettel a biztos megállapította, hogy a fiatalok fogvatartottak elhelyezése a Fiatalok Bv. Intézetében Tökölön, valamint Szirmabesenyőn közvetlenül veszélyezteti az élethez, emberi méltósághoz való jogukat, valamint sérti a gyermeknek a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra való jogát, ami a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Emiatt a biztos javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy dolgozzon ki konkrét intézkedési tervet a fiatalok törvényes fogva tartásának biztosítására.

A Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézetben fiatalokat is tartottak fogva, akiknek nem tudnak speciális foglalkozást, oktatást biztosítani, egy nevelőre pedig rendkívül nagyszámú fogvatartott jut. Általában csupán a napi egy órás szabadlevegőn tartózkodás jelent rendszeres elfoglaltságot, valamint a könyvtárat használhatják. Ezért a biztos megállapította, hogy a fiatalok előzetes letartóztatásának nem javítóintézetben vagy fiatalok Bv. Intézetében, hanem megyei vagy más országos Bv. Intézetben való végrehajtása visszásságot okoz a gyermeknek a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra való jogával összefüggésben, ami a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Erre tekintettel kérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy a vonatkozó jogszabályok módosításával biztosítsa az előzetesen letartóztatott fiatalok esetében is a speciális helyzetüknek megfelelő alkotmányos jogaik érvényesülését.

A vizsgált javítóintézetek, melyek a fiatalokkal szemben a bíróság által elrendelt javítóintézeti nevelés és az előzetes letartóztatás végrehajtását, valamint – szűkebb körben – az elítéltek utógondozását biztosítják, 19 éves koruk betöltéséig, összességében sokkal kedvezőbbek voltak mind a fiatalok, mind a dolgozók elhelyezési és munkakörülményei, mint a fiatalok Bv. Intézeteiben. Rendezett körülmények között, változatos oktatási-nevelési tevékenységet folytattak. A fiatalok egyáltalán nem követtek el súlyos erőszakos cselekményeket egymás sérelmére.

A javítóintézetekben összesen 186 férőhely van az előzetesen letartóztatottak számára. 2008 júliusában több fiatalot tartottak fogva Bv. Intézetben, mint javítóintézetben. Az előzetes letartóztatás végrehajtási helyének kijelöléséről a bíróság dönt; a végrehajtás helyét az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára megváltoztathatja. A biztos álláspontja szerint az előzetes letartóztatás fiatalok Bv. Intézetében való végrehajtása csak a legsúlyosabb esetekben lehetne indokolt. Ezért ajánlást tett a felügyeletüket gyakorló szociális és

munkaügyi miniszternek, hogy fontolja meg újabb javítóintézet kialakítását, az igazságügyi és rendészeti minisztert pedig arra kérte, hogy állapítsa meg a fiatalkorúak bv. intézeteiben dolgozóakra vonatkozó létszámelőírásokat. A jelentését – tájékoztatásul – a biztos megküldte a Legfelsőbb Bíróság elnöki jogkörben eljáró elnökhelyettesének, valamint a legfőbb ügyésznek.

Az igazságügyi és rendészeti miniszter a biztost felkéréseire arról tájékoztatta, hogy elkészítette a fiatalkorúak törvényes fogva tartására irányuló intézkedési tervet, annak végrehajtása nagyrészt megtörtént. Tökölön a fogvatartottak átcsoportosítása, ezáltal férőhelyek felszabadítása, illetve fiatalkorúak Szirmabesenyőről való átszállítása révén a tököli és a szirmabesenyői bv. intézet telítettsége csökkent. A napi fürdés lehetőségét Tökölön is biztosítják a fiatalkorúaknak. A szirmabesenyői intézet személyi állománya 2008 decemberében egy pszichológussal és egy neurológus szakorvossal egészült ki. A miniszter egyetértett azzal is, hogy jogszabályban kell rögzíteni a fiatalkorúak bv. intézetei személyi állományának létszámát, melyet – a fiatalkorúak és fiatal felnőttek elkülönítésére vonatkozó szabályokkal együtt – az új bv. kódexben, még az idén terjesztik az Országgyűlés elé.

2009. május 18-án, amikor az ombudsman a Szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetébe látogatott, személyesen is megtapasztalta az ajánlásai alapján ott bekövetkezett pozitív változásokat, de beszélgetett a jövő dilemmáiról is az intézet vezetőjével. Összességében megállapították, hogy az intézetben mintegy egy év alatt javult a fiatalkorúak fogva tartási körülménye.

A megyei előzetesházak (Kecskemét, Pécs, Debrecen, Nyíregyháza, Miskolc) zsúfoltságát is csökkentették átszállításokkal, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet telítettsége azonban még 2009 januárjában is 200 %-os volt. A Baranya Megyei Bv. Intézet férőhelybővítésére azonban – költségvetési fedezet hiánya miatt – a közel jövőben nem kerülhet sor. A háromemeletes ágyak fenntartására három intézetben – Szegeden, Pécsen és Kecskeméten – továbbra is szükség van. A mellékhelyiségek fallal való leválasztása esetén pedig tovább csökkenne a zárakban a mozgástér.

A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának kizárólag javítóintézetben és fiatalkorúak bv. intézetében való végrehajtásával a miniszter elméletben egyetértett, de a gyakorlatban felelősen támogatni nem tudta, mert álláspontja szerint a terhelt bíróság elé állítása jelentős időt emésztene fel, ami a büntetőeljárások ésszerű időn belül történő befejezését akadályozná. Az ombudsman álláspontja szerint azonban az eljárási cselekmények megfelelő szervezésével és a fiatalkorú terheltek megőrzésre történő átszállításával a probléma megoldható lenne.

A szociális és munkaügyi miniszter – a javítóintézetek nem teljes kihasználtsága miatt – nem tartotta indokoltnak újabb javítóintézet létrehozását, de amennyiben hosszabb időszakon keresztül nagyobb igény mutatkozik rá, akkor megvizsgálják annak lehetőségét.

A fogva tartott nők és a személyi állomány alkotmányos jogainak érvényesülése

Az országgyűlési biztos a női fogva tartottak, valamint a személyi állomány tagjai – különös tekintettel a nők – élet- és munkakörülményeinek feltárása érdekében hivatalból, helyszíni vizsgálatot rendelt el. Az Alkotmány garantálja az anyák és a dolgozó nők védelmét, ezáltal pozitív diszkriminációt tartalmazó szabályok kialakítására ad felhatalmazást.

A női elítéltek csupán az ország három bv. intézetében – Egerben, Pálhalmán és Kalocsán –, a fegyház fokozatúak csak Kalocsán helyezhetők el, jellemzően a lakóhelyüktől távol, ami jelentősen megnehezíti a hozzátartozókkal való kapcsolattartásukat. Az intézetek mindegyike túlszűfolt volt (115-140 %-osan telített).

Az ombudsman megállapította, hogy a nők részére a speciális higiénias szükségleteiknek megfelelő napi fürdés lehetőségét egyedül Pálhalmán tudják biztosítani, ahol a zárakban zuhanyzót alakítottak ki. A másik két intézetben a naponkénti fürdés biztosításának hiányossága visszásságot okoz a fogvatartott nők emberi méltósághoz való jogával összefüggésben.

A Heves Megyei Bv. Intézetben, Egerben nem dolgozik pszichológus, ami közvetlenül veszélyezteti mind a fogvatartottak, mind a személyi állomány lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogát.

Pálhalmán – a 2000-ben tartott ombudsmani vizsgálatához képest – sok tekintetben jelentősen javultak a fogva tartási körülmények. Az orvosi ellátás hiányossága, illetve a fegyelmi zárakban a folyóvíz hiánya azonban közvetlenül veszélyezteti a fogvatartottak lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez, valamint emberi méltósághoz való jogának az érvényesülését. A személyi állomány különösen alacsony létszáma csak rendkívüli munkaráfördítással és komoly leterheltség mellett teszi lehetővé a szolgálati feladatok biztonságos és megfelelő szintű ellátását, ami közvetlenül veszélyezteti az állomány emberi méltósághoz való jogát, közvetve pedig a fogvatartottak jogainak az érvényesülését, a velük való bánásmódot is érinti.

Kalocsán a biztonsági felügyelők létszáma kevés, és a munkaközi szünetet sem tudják biztosítani a felügyelők számára, ami visszásságot okoz a pihenéshez való joggal összefüggésben.

A biztos pozitívumként állapította meg, hogy az elítélt nők nagy részét mindhárom bv. intézetben foglalkoztatják (dolgoznak vagy/és tanulnak), valamint azt is, hogy mindenütt jellemző a vegyes összetételű (férfi és női) személyi állomány, ami fontos garanciát jelent a fogva tartás törvényességére.

A feltárt visszásságok orvoslása érdekében az ombudsman javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy dolgozzon ki egy középtávú intézkedési tervet a jelzett problémák megoldására, és kísérelje meg az anyagi fedezet biztosítását.

A miniszter válaszában kifejtette, hogy mind Egerben, mind Kalocsán a jogszabályi előírásnak megfelelően, „a lehetőségekhez képest” eleget tesznek a meleg víz biztosítására vonatkozó kötelezettségüknek, de megfontolja, hogy – higiéniai és emberi jogi szempontokra tekintettel – az új bv. kódexben heti egyről két alkalomra növeljék a zuhanyozás gyakoriságát. A pszichológus hiány pótlására azonban – a jelenlegi költségvetési és létszámhelyzetben – nem tud intézkedni. Pálhalmán 2009. július 1-től még egy háziorvost foglalkoztatnak, a fegyelmi zárak folyóvízzel való ellátása – az anyagi források függvényében – folyamatban van. A miniszter egyetértett azzal is, hogy a mélykúti objektumban foglalkoztatott személyzet létszáma aggasztóan kevés, de a létszámfejlesztés itt is az anyagi lehetőségektől függ. A Kalocsai Fegyház és Börtönben a munkaközi szünet kiadását, valamint a háromszintes zárkacsarnok felügyeletét állománytábla módosítással, illetve a felügyelői létszám emelésével megoldották.

Életkép a Csillagbörtönről - ombudsmani szemmel Alkotás a rácsok mögött

Az országgyűlési biztos a szegedi Csillagbörtönbe is tett személyes látogatást. Pozitívumként állapította meg, hogy Szegeden kiemelkedő szakmai színvonalú munka folyik a rabok reszocializációja érdekében, az elítéltek elhelyezési körülményeinek és a dolgozók munkafeltételeinek javítására azonban több milliárd forintos infrastrukturális beruházásra lenne szükség. A fogvatartottak foglalkoztatottsága arányát kifejezetten jónak ítélte meg. Az

egy nevelőre jutó elítélti létszámot - a más bv. intézetekben tapasztaltakéhoz képest - ugyancsak elfogadhatónak találta. Pozitívan értékelte azt is, hogy az intézet parancsnoka több intézetet vezetett már, van összehasonlítási alapja a kisebb vagy nagyobb intézetek vezetési módszere leghatékonyabb megválasztásában. Komoly előlépést tapasztalt a zárkák zsúfoltsága és az intézet telítettsége csökkenése terén. Öröndetesnek tartotta, hogy 70-80 elítélt két alkalommal szombati napon is fogadhat látogatót, sőt, arra rendszeresített családi látogatófogadó helyiségben biztosítja az intézet azt is, hogy kiskorú gyermekével is találkozjon az elítélt. Előnynek tartotta ugyan, hogy az intézet eredetileg is büntetés-végrehajtási célra épült, de ellentmondásosnak vélte azt, hogy a város központi helyén (piactér) található. Úgy gondolja ugyanis, hogy ma ez gondot okozhat nemcsak a városban lakóknak, hanem az oda látogatóknak is.

Rámutatott viszont az ombudsman arra, hogy sérül az elítélt pihenéshez és egészséges környezethez való joga, de veszélybe kerül emberi méltósága is, ha a zárkában nem jut minden elítéltnél legalább hat köbméter légtér és három négyzetméter mozgástér. Az pedig, hogy a zárkában a WC nincs lefalazva, valamint saját ruháját az elítélt a zárkában moshatja ki és száríthatja meg, nemcsak emberi méltósága, hanem a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez fűződő joga sérelmének megállapítására is alkalmas.

Az intézeti alkalmazottak földszinti irodáit nem tartotta alkalmasnak emberi tartózkodásra a biztos, azok nedvessége miatt. Ezért felhívta a figyelmet, hogy ezen irodák állapota közvetlenül veszélyezteti az ott rendszeresen munkát végző dolgozók lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogát. Hangsúlyozta azt is, hogy sérti a jogállamiság elvét és a jogbiztonság követelményét, de felveti az elítélt tulajdonhoz való joga sérelmének közvetlen veszélyeztetettségét is, hogy a bv. intézet házirendje előírja, hogy a hozzátartozó célzatosan, a pénz felhasználhatóságát megjelölve küldje el pénzküldeményét az elítéltnak.

A feltárt alapvető jogokat érintő visszasságok orvoslása, jövőbeni megelőzése érdekében a biztos javasolta a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának, hogy valamennyi bv. intézetben vizsgálta meg az elítéltek pénzküldeményei kezelésével összefüggő gyakorlatot, és szükség esetén tegyen intézkedést az egységes és helyes gyakorlat kialakítására. Ezen kívül dolgozzon ki intézkedési tervet a Szegedi Fegyház és Börtön földszintjén kialakított irodák felújítása, emberi tartózkodásra való alkalmassága biztosítására, a zárkákban található WC-k fallal való leválasztására és kísérelje meg az anyagi fedezet biztosítását. A Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát arra kérte, hogy vizsgálja meg mosó- és szárítóhelyiség kialakításának lehetőségét, hogy a fogvatartottak saját ruhaneműiket ne a zárkában, hanem kulturált körülmények között moshassák és száríthassák, gondoskodjon arról is, hogy minden elítélt számára rendelkezésre álljon a legalább hat köbméter légtér és a három négyzetméter mozgástér.

Az országgyűlési biztos a személyes szabadságukban korlátozott személyek társadalom által való elfogadása, illetve befogadása érdekében való tenni akarását bizonyítja, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön fogva tartottainak képzőművészeti munkáit bemutató tárlatnak adott helyt hivatalában. A „Kereten kívül” című kiállítás 2009. szeptember 8-tól 25-ig volt látható.

A helyszín felajánlásának örömmel tett eleget a biztos, hiszen pszichológiai kutatások eredményeiből ismert, hogy az alkotó tevékenység öröm. A szabadságvesztés büntetés letöltése ideje alatt erre az örömezésre szükség van, mert az izoláció, a fontos érzelmi kapcsolatok, a szerettek elvesztése, illetve a kapcsolatok meglazulása sok szenvedést, pszichés zavart eredményez.

A kiállítás nyolc fogvatartott alkotását mutatta be. A képek tartalma, színvilága alapján elmondható, hogy a szabadságvesztéssel járó lelki hatások feldolgozása eltérő. Látható volt

például a gyermekként elszenvedett trauma, vagy hiány állapota, a női nem utáni vágyakozás, a küzdelem és önfeladás miatti szomorúság, a frusztrált ember nyílt agressziója, a hitben megerősítést találó békesség, valamint a lelki gyötrődés elől a természetben nyugalmat lelő ember derűje. A szóban forgó alkotók valamikor a rossz elkövetése miatt rejtőzködtek, képeikben pedig arcukat, alkotásaikat tették közszemlére. Ezek az alkotások figyelmeztettek és biztattak, hogy mindenki figyeljen fel lelke hullámlására és keresse árnyai és tükröződései rejtett üzenetét.

Megengedhető-e jogállamban a bv. intézetek sorozatos bezárása?

A statisztikai adatok szerint az előzetesen letartóztatottak száma folyamatosan növekszik. Az igazságügyi és rendészeti miniszter 2009 áprilisában beszámolt a kiemelten zsúfolt előzetesházak telítettségének csökkentése érdekében tett intézkedéseiről, ugyanakkor – ezekkel éles ellentétben – június 30-án bezáratta, a Fővárosi Bv. Intézet II. számú, Gyorskocsi utcai objektumát, ahol közel 300 előzetesen letartóztatottat tartottak fogva.

Felmerült továbbá a 120 férőhelyes, szintén előzetesen letartóztatottak elhelyezését biztosító székesfehérvári bv. intézet, valamint a 140 férőhelyes Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet bezárása is, de még nem született döntés. Az Állampisztai Bv. Intézet solti alegységét ugyanakkor részlegesen kiürítették, és döntöttek a Szegedi Fegyház és Börtön, illetve a Nagyfai Bv. Intézet összevonásáról, és Nagyfáról a nem dolgozó fogvatartottak elszállításáról.

Az ombudsman vizsgálati tapasztalatai és az egyre nagyobb számban érkező fogvatartotti panaszok szerint az előzetesen letartóztatottak fogva tartási körülményei több intézetben eddig is tarthatatlanok voltak, a mostani intézkedésekkel viszont a zsúfoltság elviselhetetlen mértékűvé fokozódik. Az elhelyezés feltételei súlyosan sértik mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, mind az Európai Börtön szabályokat. Az ártatlanság vélelme mellett fogva tartott személyek alkotmányos jogait viszont egy demokratikus jogállam nem hagyhatja figyelmen kívül.